

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

Mål nr

meddelat i Stockholm den 29 april 2005

Ö 3463-04

KLAGANDE

YC

Ombud: advokaten GR

MOTPARTER

1. WS

2. KLS

3. KCS

Ombud för samtliga: jur. kand. PH

SAKEN

Återförvisning av mål om otillåten taleändring

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Howrätten för Västra Sverige, avd. 2, beslut den 7 juli 2004 i mål Ö 1649-04

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen fastställer hovrättens avgörande.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

YC har yrkat att Högsta domstolen skall avvisa WSs, KLSs och KCSs yrkande om rätt till laglott genom jämkning av testamente.

WS, KLS och KCS har bestritt ändring.

SKÄL

Frågan i målet

Sedan WS, KLS och KCS (WS m.fl.) i juli 2003 delgivits testamentet efter sin avlidna mor FC väckte de, genom en till tingsrätten den 10 september 2003 inkommen stämningsansökan, klandertalan enligt 14 kap. 5 § första stycket ärvdebalken mot sin bror YC, som enligt testamentet var ensam universell testamentstagare, och yrkade att testamentet skulle ogiltigförklaras. Som grund för talan angavs att testamentet inte upprättats i laga form, att det upprättats under påverkan av en psykisk störning samt att testator förmåtts upprätta testamentet genom tvång eller missbruk av oförstånd, viljesvaghet eller beroende ställning, alternativt att testator blivit svikligen förledd att upprätta testamentet, alternativt att testator svävat i villfarelse som varit bestämmande för hennes vilja att göra testamentet.

I en skrivelse som under förberedelsen kom in till tingsrätten den 5 februari 2004 yrkade WS m.fl., för det fall att rätten inte skulle bifalla talan om

ogiltigförklaring av testamentet, att de i andra hand skulle tillerkännas laglott genom jämkning av det klandrade testamentet (jfr 7 kap. 3 § ärvdabalken). Som grund angavs att testamentet inskränker på den laglott som tillkommer bröstarvinge. Frågan i målet gäller om detta yrkande skall avvisas på den grunden att det utgör en otillåten taleändring enligt 13 kap. 3 § rättegångsbalken.

Klandertalan och laglotsanspråk

Bestämmelser om klander av testamente finns i 14 kap. ärvdabalken. Enligt 5 § skall den arvinge som vill göra gällande att ett testamente är ogiltigt enligt 13 kap. väcka klandertalan därom inom sex månader efter det att han erhöll del av testamentet. Om arvingen försitter denna tid är hans rätt till talan förlorad.

Klandertalan avser således endast de särskilda ogiltighetsgrunder som anges i 13 kap. ärvdabalken. Att ett testamente inkräktar på en bröstarvinges laglott tillhör inte dessa ogiltighetsgrunder. I sådana fall har bröstarvingen i stället rätt att påkalla jämkning i testamentet för utfående av laglotten enligt bestämmelser i 7 kap. ärvdabalken. Detta kan ske antingen genom att arvingen ger testamentstagaren sitt anspråk tillkänna eller genom att han väcker talan mot denne. I båda fallen krävs att detta sker inom samma tid som gäller för klandertalan. Om tiden försitts har bröstarvingen förlorat sin rätt.

Bestämmelserna om testamentsklander och jämkning i testamente går i sak tillbaka på lagstiftning som beslöts i början av 1930-talet. En utgångspunkt för de bestämmelser som då infördes var att de ogiltighetsanledningar som måste framföras genom klander skulle utmärkas tydligt. De ogiltighetsanledningar som skulle förutsätta särskild klandertalan angavs vara sådana där ett overseende med felet inte kunde anses vara till skada för något mer utpräglat allmänt intresse och

vid vilka det därför borde få ankomma på arvingarna att inom viss tid föra talan om ogiltighet (relativa ogiltighetsgrunder).

När det gäller andra ogiltighetsgrunder än de som omfattades av klandertalan infördes ingen särskild reglering förutom beträffande anspråk på laglott. Enligt vad som anfördes i förarbetena innebar detta att sådana kunde göras gällande även i annan ordning. Det angavs härvid vara en öppen fråga om det vid sidan av den lagstadgade angripligheten även fanns annan form av angriplighet och hur sådan angriplighet liksom även nullitet var att behandla i skilda hänseenden. Vad gäller ogiltighet på grund av bristande förutsättningar i fall där ingen klandergrund förelåg angavs att särskild talan torde krävas även om en sådan talan inte var inskränkt till viss tid.

Frågan om regleringen av anspråk på laglott i de fall då testator överskridit sin testamentsbefogenhet genom att förordna även om den del av kvarlåtenskapen som utgjorde laglott diskuterades särskilt i förarbetena. Då inkräktande på laglottsrätt huvudsakligen gick ut över enskilt intresse sades det vara naturligt att testamentes överksamhet på sådan grund skulle vara av relativ art. Trots detta ansågs dock övervägande skäl tala för att, i motsats till tidigare gällande rätt, lösgöra laglotsanspråk från testamentsklander. Vad som främst talade för detta var att den slutgiltiga prövningen av laglotsanspråk kunde äga rum först i samband med skifte och att ett dessförinnan genomfört testamentsklander skulle vara av rent formell karaktär utan större saklig betydelse än ett förbehåll från en arvinges sida om rätt till laglott. Då laglotsanspråk ändå borde regleras processuellt infördes den ordningen att det för att göra laglotsanspråk gällande är tillräckligt att arvingen ger sitt anspråk tillkänna inom den för testamentsklander föreskrivna tiden. I lagen angavs härutöver uttryckligen att anspråket också kan framställas genom särskild talan mot testamentstagaren, inom den för testamentsklander angivna tiden. (Se till det anförda SOU 1929:22 s. 357 ff.)

Ändring av talan?

Enligt 13 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken är huvudregeln i svensk rätt att en väckt talan inte får ändras. Av tredje stycket i samma paragraf framgår emellertid att det inte är att anse som en ändring av talan om käranden beträffande samma sak som den ursprungliga talan avser inskränker sin talan och inte heller om han, utan att saken ändras, åberopar en ny omständighet till stöd för sin talan. Som utgångspunkt är det inte fråga om en annan sak eller en ändring av saken om någon ändring inte sker av den rättsföljd som yrkas i målet.

Den som klandrar ett testamente behöver inte göra gällande att testamentet är ogiltigt i sin helhet. En klandertalan kan inskränkas till att avse inte endast viss testamentstagare utan också viss del av testamentet. Om en arvinge begränsat sin talan på detta sätt utgör ett därefter framställt yrkande om att testamentet skall förklaras ogiltigt också i annan del en ändring av talan som är tillåten endast under de förutsättningar som anges i 13 kap. 3 § första och andra stycket rättegångsbalken. Är det ursprungliga yrkandet, såsom i förevarande fall, att testamentet skall förklaras ogiltigt i sin helhet innebär bestämmelserna i 13 kap. 3 § däremot inte något hinder mot att käranden därefter inskränker yrkandet om ogiltighet till viss del av testamentet eller alternativt yrkar om sådan begränsad ogiltighet.

Ett påkallande av jämkning av testamente för att få ut laglott kan sägas innefatta ett påstående om att testamentet är ogiltigt till viss del. Det av WS m.fl. framställda andrahandsyrkandet utgör i så måtto en sådan inskränkning av deras ursprungligen förda talan som inte är att anse som en ändring av talan. Som grund för detta yrkande har de emellertid åberopat en omständighet, att testamentet in-

kräftar på laglotten, som inte återropades som grund för den ursprungligen väckta talan. Frågan är då om saken härigenom kan anses ha ändrats.

Ett mål om klander av testamente avser om testamentet är ogillt enligt någon av de grunder som anges i 13 kap. ärvdabalken. Av detta måste anses följa att saken inte ändras om kändan efter det att talan väckts återropar ytterligare någon sådan ogiltighetsgrund som stöd för sin talan. Något hinder mot ett sådant återopande kan i detta fall inte heller anses föreligga även om den talefrist som gäller för att väcka klandertalan har gått ut (se NJA 1996 s. 751 med där angivna hänvisningar; jfr även NJA 2003 s. 460).

I praxis har möjligheten att i en klanderprocess återropa nya omständigheter till grund för ett testamentes överksamhet inte ansetts vara inskränkt till de i 13 kap. ärvdabalken angivna ogiltighetsgrunderna. I NJA 1959 s. 658 ansågs således inte ens ett i en klanderprocess först i hovrätt gjort återopande av att ett testamente var återkallat och därigenom överksamt innebära att saken ändrades trots att återkallelse inte är en ogiltighetsgrund enligt 13 kap. ärvdabalken (se 10 kap. 5 §; jfr Walin, Kommentar till ärvdabalken, del I, 5 uppl., 2000, s. 364).

Bedömningen i rättsfallet får anses utgöra ett starkt argument för att motsvarande synsätt även bör gälla för återopande av ett testamentes överksamhet på grund av intrång i laglott. Detta gäller särskilt som den processuella regleringen i sak nära överensstämmer med vad som gäller för klandertalan. Den avvikelse som finns är att en bröstarvinge inte behöver väcka särskild talan för att göra ett laglotsanspråk gällande utan kan göra detta också genom att ge testamentstagaren sitt anspråk tillkänna inom samma frist som gäller för såväl särskild talan som testamentsklander. Denna möjlighet innefattar en lättnad för bröstarvingen och bör inte läggas till grund för en för bröstarvingen strängare bedömning när denne klandrat testamentet än vad som skulle vara fallet om laglotsanspråk, liksom i

äldre rätt, endast kunnat göras gällande genom klandertalan. Enbart den omständigheten att en bröstarvinge i ett klandermål åberopar intrång i laglott som ny eller alternativ grund för testamentes ogiltighet kan därför inte anses innebära att saken ändras. Inte heller kan något hinder mot att sådant åberopande sker anses föreligga på den grunden att den i 7 kap. 3 § tredje stycket angivna fristen gått till ända.

Det av WS m.fl. under förberedelsen i andra hand framställda yrkandet om att de skall tillerkännas laglott genom jämkning av det klandrade testamentet innebär således inte någon enligt 13 kap. 3 § rättegångsbalken otillåten taleändring. Hovrättens avgörande skall därför fastställas.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Lennander, Victor (referent), Dahllöf, Nyström och Virdesten
Föredragande revisionssekreterare: Kramer